patriarchen weg te cijferen, is alleen wijl zij de groote genade niet verstonden, die in het rekken van het leven der oudvaderen, niet enkel voor hen zelven, maar voor heel ons geslacht gelegen was. Behalve dit wondere rekken van het leven der oudvaderen, komt de *gemeene gratie*, voor wat het lichaam aangaat, uit tot in de straf die aan Adam en Eva wordt opgelegd. Het is zoo, zij zal met smarte baren, maar dan toch *baren*. Er zullen kinderen geboren worden. De dood zal het uitkomen van het jonge nieuwe leven niet kunnen verhinderen; en al is het, dat ook nu nog de dood vooral onder de jonggeborenen de meeste offers opeischt, toch verordent God in zijn *gemeene gratie* de wet der geboorte, die tegen de wet des doods inroept, en onder alle volk haar in macht te boven gaat. Evenzoo spreekt die *gemeene gratie* in de ordinantie Gods voor den *arbeid*, als middel tot sterking van het lichaam, en tot verkrijging van voedsel om dat lichaam te onderhouden. Het menschelijk geslacht is niet afgesneden, het zal geboren worden, en, na geboren te zijn, op deze aarde leven kunnen. De schaduw des doods zal ons geslacht wel overdekken, maar ook met de kiem des doods in het bloed, zal het, dank zij de *gemeene gratie*, toch zijn innerlijken schat van leven openbaren kunnen, een historie erlangen, waarin het zijn beteekenis openbaart, en in zijn rijke verscheidenheid van gaven en talenten den Schepper verheerlijken kunnen. De geschiedenis zelve wordt in het feit dat God zelf den mensch op de kleeding wijst, reeds in een machtig stuk aangeduid. Wie toch weet, wat het zegt, of een wild volk nog zoogoed als naakt loopt, of dat een ontwikkeld volk, zelts onder heeten hemel, zich kleedt, moet gevoelen, hoe reeds in dit éene feit der kleeding de ontsluiting van een wereld van ontwikkeling ligt, die nog steeds voortgaat haar wonderen, natuurlijk mét haar zonden, ons te ontsluieren.

Ja, de *gemeene gratie* gaat hier nog veel verder. Het feit toch waarop we zoo straks reeds wezen, dat we ook in onzen ontredderden toestand nog van *welstand* en van *voelzijn*, en van *gezondheid*, zij het ook slechts in betrekkelijken zin, spreken kunnen, is uitsluitend een vrucht van deze *gemeene gratie* onzes Gods. Wie zich ook maar een oogenblik recht wel en flink gezond gevoelt, dankt dit alleen daaraan, dat zijn God uit loutere genade de werking des doods in hem ten onder houdt, en heeft er dus zijn God voor te loven. En als ge dan leest hoe God zelf tegen de guurheid van den dampkring den gevallen mensch met de wol der schapen bekleedt, ligt hierin dan niet de aanwijzing, hoe het een der schoonste stukken van de *gemeene gratie* is, als blijkt hoe die aarde, ja, wel doornen en distelen, maar toch ook *genezende kruiden* tegen allerlei ziekte voortbrengt. Een stuk van wondere *gemeene gratie*, als de geest des menschen vaardig wordt gemaakt, om de tweede oorzaken van velerlei pestilentie en ziekte op te sporen en er daardoor de gevolgen van af te wenden. Ja, proeft ge dan niet de barmhartigheid en de goedertierenheid uws Gods er in, als Hij deze *gemeene gratie*, ook wat het lichaam aangaat, tot zulk een macht in het leven verheft, dat ten slotte allerlei leed verzacht, allerlei onheil voorkomen wordt, en bij ziekte en ongeval zooveel kundige hulpe ons ten dienste staat, om stuitend op de doodelijke werking der zonde in te werken? Dat lange jaren de medische wetenschap zich tegen de eere Gods gekeerd heeft, en zich heeft aangesteld als ware zij zelve God, om over ons leven te beschikken, mag toch voor ons geen oorzaak zijn, om de wondere liefde onzes Gods voorbij te zien, die ook in *dit* stuk der »gemeene gratie" zoo kennelijk spreekt. Hier toch geldt het, den dood niet voor altoos tegen te werken, want ten grave zullen we allen dalen, maar wel om de goedertierenheid onzes Gods te aanbidden, die door het kruid dat Hij groeien laat en door de kunde die Hij menschen instort, tijdelijk de werking van het gif des doods stuit.

„De haren uws hoofds."

> En ook de haren uws hoofds zijn alle geteld.
> Matth. 10 : 30.

Op zichzelf is de beteekenis van het »haar des hoofds" in de Schrift verre van onbeduidend.

Blijkens het Nazireerschap geldt het haar als de van God gegeven kroon des hoofds. Aan Simson, den sterken held, wiens machtige hand den Filistijn terugslaat en daardoor Israel dekt, is door God zelven zijn wondere spierkracht in verband gezet met zijn hoofdhaar. Als Delila hem den haarlos heeft afgesneden, is zijn kracht weg. In te weelderige vlechting des haars wordt de zonde der ijdelheid bestreden. In dagen van rouw werd het hoofdhaar in Israël afgeschoren. Voor de grauwe haren had de jonge man op te staan. Zelfs de gestalte van den Christus in zijn heerlijkheid wordt ons geteekend met de bijvoeging van het haar zijns hoofds, dat was als witte wolle. De vrouw die Jezus' voeten zalfde, wordt gezegd hem de voeten te hebben afgedroogd met de haren van haar hoofd. Bij uw hoofd, zegt Jezus, zult gij niet zweren, omdat gij niet kunt één zwart haar laten vergrijzen of een grijs haar weer doen verjongen, of letterlijk: omdat gij geen haar kunt wit of zwart maken. Jezus vraagt van zijn discipelen dat ze geen droef gelaat zullen toonen, maar integendeel hun hoofd zullen zalven. Hij betuigt aan zijn jongeren dat niet één haar van hun hoofd zal verloren gaan. En ten slotte koos hij het hoofdhaar zelfs, om ons op aangrijpende wijze de peilloose diepte van Gods voorzienig bestel te doen verstaan, toen hij het woord sprak, dat we boven deze overpeinzing schreven: *Ook de haren uws hoofds zijn alle geteld.*

Doch al blijkt hieruit, hoe hoog de beteekenis van het hoofdhaar, als natuurlijke kroon des menschen, ook in de Schrift geroemd wordt, toch blijft één enkel hoofdhaar op zichzelf een zoo nietig ding, dat we schier elken morgen stuiptiek dier haren uittrekken, zonder dat onze hand het merkt of ons oog er op let.

En al is het zoo, dat we uit de jaren der grijsheid in de jaren der kaalheid overgaan, soms aan een zeer dun bundelke haren gaat hechten, in het Oosten, waar de haartooi veel weelderiger is, en waar Jezus sprak tot een Petrus en een Thomas, die, nog in de volle kracht des levens heel den schedel met dicht, zwaar haar overgroeid hadden, viel er al niets nietigers en schijnbaar van minder beduidenis te noemen, *dan één enkel haar.*

En daarom *moest* Jezus' treffend gezegde, eens gehoord, wel indruk maken om het nimmer te vergeten.

Het is of Jezus zeggen wilde: Hoeveel haren ge op uw eigen hoofd hebt, hebt ge nooit zelf geteld, noch iemand telde het ooit voor u. En toch is er Een die dat gedaan heeft, en die er de somme van kent, en die Eene is *uw Vader in de hemelen.*

Wat wil dit zeggen, dat God de haren van uw hoofd geteld heeft? Beduidt dit, dat onze Vader die in de hemelen is, op dien of dien dag, achtereenvolgens van alle kinderen der menschen, die op dezen aardbodem wonen, de haren één voor één geteld heeft, en nu voorts let op elk haar dat uitvalt of op elk haar dat nieuw uitkomt?

Natuurlijk niet.

In dien vorm *kleedt* Jezus zijn uitspraak wel, maar ge weet zelf te goed, dat zóó niet het doen uws Gods is.

Gij kent de som der dingen alleen door samen te tellen, wat in die som inzit, maar uw God kent de som, eer Hij merkt op de deelen.

Stel het u toch zuiverlijk en Gode waardig voor.

Onze kennis komt ons toe, doordat wij de dingen waarnemen, ze bezien, ze onderzoeken, en er het beeld van opvangen in onze voorstelling.

Stel, er staat een boom op den weg, die u schaduw biedt, dan was eerst die boom er, en toen hebt gij dien boom bereikt, hem gezien en waargenomen, er u onder neergezet, en zoo weet ge dat die boom er is en in welke gestalte die boom zich voordoet.

Maar bij den Heere uw God is het natuurlijk juist omgekeerd.

Eerst heeft uw God dien boom in zijn Goddelijke *gedachte* gehad; heeft Hij besloten dien boom alzoo tot aanzijn te roepen; en toen is door zijn Goddelijke *kracht* die boom *uit* Gods gedachte in de werkelijkheid gekomen; en in die werkelijkheid is er aan dien boom geen tak of twijg, geen blad of bloem, of het was God die besloot dien boom zóó en niet anders te zieren.

God kent *al* zijn schepsel, niet doordat Hij het *waarneemt*, maar omdat Hij elk schepsel, klein of groot, eerst indacht en zich voorstelde, en toen aldus in de werkelijkheid deed verschijnen.

Zoo is het met dien boom, en zoo is het natuurlijk ook met u.

Ook gij zijt er niet uit een onbekenden verborgen hoek gekomen, zoodat God u eerst zag en waarnam, *nadat ge geboren waart.* Maar eer gij geboren waart, heeft uw God u gekend en voorgekend, en zooals Hij uw ziel en uw lichaam verordineerd heeft, zoo zijt ge ontvangen en geboren en opgegroeid.

Zoo is het dus ook met uw hoofd, en met de haren die op uw hoofd uitbotten.

Ook die haren komen er niet eerst, zoodat God ze daarna pas te merken komt, maar niet één enkel haar komt op uw hoofd uit, of God heeft *gewild* dat het zou uitkomen, er de kleur, de lengte en de dikte van bepaald, en voor elk haar die bepaalde porie op uw schedel bestemd, waar dat éene bepaalde haar zich zou vertoonen.

Zoo *kan* er dus geen haar op uw hoofd zijn, zonder dat God het weet, omdat Hij alleen het uitkomen en groeien deed. En evenzoo kan er geen haar van uw hoofd *vallen*, of het is *uw God*, die dat haar uit uw schedel uitstoot, ook al is het dat Hij uw eigen hand hiertoe gebruikt, of de hand van één die u aangrijpt.

Juist zulk een prediking nu is het waardoor het besef van Gods wondere en alomvattende Voorzienigheid diep in de ziel dringt.

Breed vertoog, gerekte redeneering, ontbinding van knoopen en wegruiming van tegenbedenkingen kunnen u wel allerlei begrip over dit mysterie der Voorzienigheid aanbrengen, maar *begrippen* zijn voor uw verborgen geestesleven juist wat steenen zijn in stee van brood.

Ook die begrippen zijn noodig, want zonder begrippen is er geen doordenken, en ook hierin zult ge uw God liefhebben met gehéel *uw verstand.*

Maar al had Jezus aan het meer van Genesareth op het nauwkeurigst de begripsbepaling van Gods Voorzienigheid omschreven, die verklaring zou zijn vervlogen met het wegsterven van zijn stem.

Thans daarentegen, nu uw Heiland geen vertoog noch betoog over deze verborgenheid gaf, maar ons op *de haren des hoofds* wees, en ons zei, hoe die alle bij God geteld zijn, en hoe er niet één op de aarde kan vallen zonder zijn wil, nu is die fijngekozen greep uit het leven reeds onder het toenmalig Israel van mond tot mond gegaan, als een gevleugeld woord de eeuwen doorgetogen, en ook in onze eeuw zelfs nog door ongeloovigen bewonderd als een uiting van hooge, machtige taal.

Ja, meer nog, dat woord is niet alleen als kernwoord van geslacht op geslacht overgegaan, maar al die eeuwen door heeft dat wonderschoone woord van Jezus zijn werking gedaan, heeft het om strijd aan de eenvoudigen en aan de wijzen onder de kinderen der menschen een anders nooit te verkrijgen blik in het werk onzes Gods van al den dag gegund, ons verbaasd doen staan en in aanbidding doen neerzinken voor de oneindigheid zijner Goddelijke wetenschap, en wat nog het beste van al is, onder alle volken en natien in oogenblikken van wanhoop en vertwijfeling de benepenen van hart gesterkt en getroost.

Opmerkelijk..

In de dagen van Jezus had men voor de beteekenis *van het kleine* nog, o, zoo weinig oog. Alleen het groote en indrukwekkende trok aan. Wat in het oog sprong, boeide aller aandacht, maar wat vergeten wegschool, zag schier niemande. En dat in de onafgebroken keten die oorzaken aan gevolgen bindt, ook de kleinste en de nietigste schalm meêtelt, was nog niet ingedrongen in ons menschelijk bewustzijn.

Daar is de wetenschap eerst van lieverleê toe gekomen, en, scherp genomen, was het eigenlijk eerst onze eeuw, die de macht van het kleine, het schier onzichtbare en onmerkbare aan het licht heeft gebracht. Denk slechts aan wat de scheikunde, aan wat de ontdekking der bacteriën, aan wat de werking der onnaspeurbare homoeopathische geneesmiddelen desaangaande aan het licht heeft gebracht.

Bijna al het groote is ontleed, en schier enkel op het kleine en zeer kleine wordt thans aller aandacht gevestigd, en het is niet het minst door die ontdekking van het gewicht en de beteekenis van het kleine, dat onze eeuw haar eigenaardigen stempel ontving.

En juist nu diezelfde macht van het kleine greep uw Heiland aan, om u den rijkdom van Gods voorzienig bestel en bestuur voor het zielsoog te doen schitteren.

Niet op heel uw hoofd, noch ook op heel uw haardos wijst hij u, maar op *één enkel haar.*

Hij zegt u hoe dat éene haar voor God meêtelt. Hij spreekt van het uitvallen van dat éene haar uit uw lokken. Hij wijst er op, hoe God alleen de macht bezit om een zwart haar grijs te maken.

En juist door tot dat kleine en nietige af te dalen, gewint hij een macht van taal die de eeuwen doordreunt.

De half geloovigen leeraarden, nog in het midden dezer eeuw zelfs, aan onze hoogescholen, dat God zich alleen met het groote inlaat, en dat het kleine beneden de waardigheid van zijn Goddelijke bemoeiing is.

Dat waren de dagen toen de kleinen naar de wereld nog veracht werden, en het kindeke verdonkerd werd door de schaduw van den man.

Maar het Evangelie bleef aldoor voor *het* kleine en voor *den* kleine op aarde roepen.

Voor de armen die vergeten zijn leed droeg, en voor het kindeke dat men opofferde aan den waan der eeuw.

Aldus ging er weer een adem des mededoogens onder menschen uit, en werd naar het kindeke weer de reddende hand uitgestoken.

Altoos de Goddelijke theorie van het éene haar, dat meetelt in de kennisse van de wetenschap Gods.

En zoo hebben Gods kinderen het weer geleerd, om, tot in het kleinste en nietigste dat hen deert, hun hope op God te stellen en hun toevlucht tot zijn ontferming te nemen.

Zoo kon het geknakte riet zich weer opbuigen, de vlam weer opleven aan de rookende vlaswiek.

Niets zoo nietig voor de wereld of het kon weer groot voor God zijn.

En daarom als navolgers Gods en geliefde kinderen keert zich de drang des geloofs bij vernieuwing naar het kleine in het leven.

Niet alleen de groote, roepende zonde, maar ook de kleinste, nietigste zonde wordt als schuld erkend.

Dit zijn ook bacteriën.

Niet enkel de machtige trekken in de karakters, maar ook de nietigste plooien van ons wezen worden belangrijk voor het groote werk onzer heiligmaking.

En ook in ons Goddelijk beroep, in de verzorging van ons huis, en in wat ons van Gods wege op de hand is gezet, vraagt de Christen, aan dat *één haar* dat van God gekend is, indachtig, niet enkel maar naar wat in zijn levenstaak past, en in zijn roeping machtig is, maar rust ons plichtsbesef niet, eer het *tot in het kleinste* leerde vragen naar den wil onzes Gods.

Amsterdam, 15 Mei 1896.

Bedenkelijke praktijken.

Terecht wijst de *Bazuin* er op, dat er een zeer ernstig gevaar schuilt in de praktijk van zekere kerkeraden en classes, om over synodale rapporten, die ter kennisneming worden rondgezonden, een stemming uit te lokken.

Consequent doorgevoerd komt dit stelsel hierop neêr, dat 1°. alle rapporten van dien aard in de 700 kerkeraden aan stemming worden onderworpen, of ook amendementen op voorgestelde conclusiën in stemming worden gebracht; 2°. dat deze zelfde rapporten ten tweeden male in stemming worden gebracht op de gezamenlijke classes, waarop *nogmaals* diezelfde 700 kerkeraden vertegenwoordigd zijn; 3°. dat deze classes naar de provinciale synode broederen afvaardigen, die bereid zijn te stemmen, zooals de meerderheid op de classes stemde, en dat op die provinciale synode, die insgelijks de 700 kerken representeeren, diezelfde rapporten *ten derden male* in stemming kunnen gebracht worden, en dat deze stemming niet afwijkt van die op de meerderheid der classes; en ten 4°. dat deze provinciale synoden naar de synode-generaal broederen afvaardigen, die bereid zijn te stemmen zooals de provinciale synoden stemden, en dat er alsdan op deze generale synode, die eveneens dezelfde 700 kerken in zich draagt, *ten vierden male* gestemd wordt over diezelfde rapporten, waarover door die kerken reeds drie malen is gestemd, en dat wel niet op voet van vrij oordeel, maar in gebondenheid aan de stemming op de provinciale synodi.

Nu wenschen we dit stelsel niet te ridiculiseeren, want de vindingrijkheid op het terrein van geconfedereerd stemrecht is zoo groot, dat er al heel wat dwazer stelsels zijn uitgedacht en in praktijk gebracht.

Alleen maar, indien men acht dit stelsel in de Gereformeerde kerken te kunnen en te mogen invoeren, dan richte men zich in zijn kerkverband ook op dat stelsel in.

In onze oude republiek heeft jaren lang, een stelsel van federatieve stemming geheerscht, dat veel op het boven omschreven stelsel lijkt; maar toen pasten op dat stelsel dan ook de regelingen en de vormen van stemming.

Thans b.v. heeft de generale synode het meest onbetwiste recht, om op een voorgestelde conclusie een amendement of wijziging aan te nemen, waardoor de strekking van die conclusie zeer in het oog loopend gewijzigd wordt, zonder dat of de provinciale synodi, of de classes of de kerkeraden hierover gehoord zijn.

Dit nu werpt ulteraard heel het stelsel onderstboven; want volgens het stelsel zou zulk een amendement dan eerst terug moeten naar de provinciale synodi, om te weten hoe die er over oordeelden, en deze zouden het weêr terug moeten zenden naar classes, om te raadplegen wat zij er van dachten, en uit de classes zou het weêr terug moeten naar de kerkeraden, om er hun oordeel dezer eenige *besturen* over te vernemen.

Thans kunnen ook de provinciale synodi een voorstel tot wijziging van een conclusie aan de synode voorstellen. Maar in het stelsel past dit niet. Immers over dat verschil zijn de overige provinciale synodi niet gehoord. De afgevaardigden dezer overige provinciale synodi weten dus niet hoe hun synodi er over denken. En naar eisch van het stelsel zou dus ook elk amendement op eenige conclusie ingediend, door eenige provinciale synode vooraf aan de zuster-synodi zijn te zenden, door deze weêr naar de classes, en zoo weêr naar de kerkeraden.

Thans komen op de synode-generaal allerlei onderwerpen aan de orde, waarover geen rapporten werden rondgezonden, en waaromtrent men op de provinciale synodi, in de classes en op de kerkeraden vooraf niets wist, en waarover men dus *niet* adviseeren kan Ook dit strookt, gelijk in het oog springt, in het minst niet met het stelsel. Immers krachtens den eisch van dit stelsel, zou *elk voorstel* vooraf in de mindere vergaderingen behandeld, aan stemming onderworpen, en een besluit er over als lastbrief aan de afgevaardigden mee moeten gegeven worden.

En óók, thans kunnen ter synode-generaal zaken inkomen, onderwijl de synode zit. Dit kan zelfs in de laatste zitting gebeuren; vooral zoo het zaken van spoedeischenden aard geldt, die anders het saamroepen van een extra-synode noodzakelijk zouden maken. Volgens eisch van dit stelsel zou nu de synode zulke zaken *niet* in behandeling mogen nemen, want noch de synodi-provinciaal, noch de classes, noch de kerkeraden zijn er in gekend.

Thans geldt, om ook dit nog op te merken, de stelregel, dat de synode is een samenkomst *der kerken zelve*, synode beteekent niets dan *samenkomst*, waarom men er in Schotland ook het Engelsche woord *Assembly*, d. i. *samenkomst*, voor in plaats heeft gesteld.

Naar dit grondbegrip van ons geldend Gereformeerd kerkrecht zitten dus de kerken zelve in de synode, evengoed als ze *streeksgewijs* in de classis, en *gewestgewijs* in de provinciale synode zitten. Naar dit grondbegrip kan er dus van een consulteeren der kerken buiten de synode door de synode geen sprake zijn.

Om dit stelsel te doen zegevieren, moet dit aloude grondbegrip dus geheel veranderd worden, en moet de synode vervangen worden door een registreercollege, dat stemt bij lastbrief.

Ten slotte is het dan ook duidelijk, dat voor de invoering van dit op Gereformeerd terrein onbekende stelsel, een andere kerkelijke indeeling moet worden ingevoerd. In dit stelsel toch dient het nergens toe, dat er tusschen de kerkeraden en dit synodaal college, waarin men naar lastbrief stemt, nog de geleding van de classis, en de geleding van de provincie in staat. En de triomf van dit stelsel zou eerst dan bereikt zijn, indien elke kerkeraad een man met lastbrief zond naar dit synodaal college en in dat college 700 broeders zitting erlangen.

Tevens zal dan de sessie der synode-generaal zeer bekort kunnen worden. Als er met lastbrieven gestemd wordt, kan discussie alleen de beteekenis hebben, dat men een nieuw voorstel ontwerpt, dat dan weer naar de kerkeraden terug moet. Maar overigens komt het dan alleen op stemmen aan.

Juist daarom echter hebben de Gereformeerden dit stelsel *niet* aanvaard.

Zij oordeelden dat een kerkeraad in eigen boezem *niet* de noodige gegevens bezat, om tot een juiste en raadzame beslissing te komen. Ze begrepen, dat menige kerkeraad, die nu, vaak uitsluitend door een predikant voorgelicht, *voor* stemt, een geheel andere stem zou hebben uitgebracht, zoo hij door behoorlijke discussie voorgelicht ware geweest, en ook de tegenbedenkingen gehoord had

En overmits deze alzijdige en volledige discussie eerst kan plaats vinden in de synode-generaal, waarin *alle* kerken saamkomen, komt h. i. stemming over een synodaal voorstel alleen in de synode-generaal te pas.

Dit belet nu natuurlijk niet, dat men ook in een kerkeraad, op de classis, en in de provinciale synode, elkander eens afvrage: Hoe denkt gij en gij er over? Mits dit dan maar niet den vorm van een besluit aanneme, nooit een ander karakter erlange dan dat van een *voorloopig* advies, en in niets de vrijheid van den afgevaardigde ter synode-generaal binde, om, gehoord de discussie, *anders* te stemmen, dan de vergadering die hem afzond, voorloopig geoordeeld had.

Rondzending van al zulke rapporten is daarom niet geheel af te keuren. Doet men dit nooit, dan leeft de gemeente niet meê. Dan blijven de kerkeraden niet op de hoogte van wat er omgaat. En ligt het gevaar voor de hand, dat zekere oligarchie de kerken overheerschen ga.

Daarom waren ook wij *(zoo de kosten niet te hoog loopen)* steeds groote voorstanders van publiciteit, en rondzending, en voorloopige bespreking. De geesten moeten openbaar worden.

Maar zal deze ruime opvatting van publiciteit niet ten verderve leiden, dan houde men onverbiddelijk vast aan deze grondgedachten: 1°. dat in de synode de kerken zelve zitten, en dat de leden der synode stemmen naar eigen overtuiging, gelijk die door de discussie gerijpt is; 2°. dat alle besprekingen van synodale voorstellen op de mindere vergaderingen slechts een *voorloopig* karakter dragen, en nooit anders dan *advies* kunnen zijn; en 3°. dat op de synode-generaal niet geboekt en geregistreerd wordt, wat aldus werd besloten, maar dat op de samenkomst zelve eerst het *besluit der kerken* valt, en dat wel, onder de leiding en het voorzitterschap van den Heiligen Geest.

Pantheïsme.

Dr. Daubanton heeft de verschillende artikelen, waarin hij een recensie gaf van Dr. Kuypers *Encyclopaedie*, thans in een boekdeel vereenigd, afzonderlijk uitgegeven bij Kuhnik en Zoon te Utrecht.

Ons blad is er geen blad naar, om op deze recensie in te gaan.

Slechts wenschen we te constateeren, hoe deze recensie in menig opzicht een model mag heeten, ook wat betreft den waardeerenden geest en toon.

Voor een Synodaal predikant, en die beslist Ethisch is, behoorde er zekere moed toe, om in een tijdschrift uit zijn eigen hoek, een werk van Dr. Kuypers hand zoo hoog aan te slaan. Een moed, dien ook wel Ds. Ulfers te Rotterdam onlangs in het Rotterdamsch Predikbeurtenblad had, en toonde hoe de Chineesche muur van kerkelijke bitterheid allengs gaatjes krijgt. Maar een moed die toch nog steeds mag gesignaleerd.

Dr. Daubanton is bovendien op de hoogte van het onderwerp, thuis in de literatuur, en daardoor in staat hier en daar doeltreffende critiek te leveren, waarvan bij latere uitgave ongetwijfeld profijt zal worden getrokken.

Thans wijzen we slechts op éene »redesnede," gelijk men weer zeggen gaat, die voorkomt op blz. 191, en handelt over Dr. Kuypers Pantheïsme.

Ook Dr. Daubanton is namelijk van oordeel, dat er in het stellen van den Christus, als »het subject der herboren menschheid," metterdaad eenig gevaar van dien kant schuilt.

Ziehier hoe hij zich uitlaat:

> Daar Dr. K. het subject der wetenschap in het algemeen streng realistisch construeerde, moet hij evenzoo doen met het subject der wetenschap in den kring der palingenesie beoefend, en evenzoo doen met het subject bepaaldelijk der Theologie. »De wetenschap der Theologie is die logische actie van het generale subject der herboren menschheid, waardoor het, bij het licht des Heiligen Geestes, de geopenbaarde kennisse Gods in zijn bewustzijn opneemt en uit zijn bewustzijn reflecteert". Wat is, wie is het generale subject der herboren menschheid? Is het wel realistiesch gedacht, maar dan toch als in de menschheid inhaerent, naar het bekende »universale in re"? Dat schijnt in menigen passage zoo te zijn. Maar elders verklaart K. uitdrukkelijk: »Christus is dit generale subject in centralen zin", »Christus is het centrale subject". Zoo wordt, ni fallor, de apostolische leer van Christus als het Hoofd der Gemeente in een haar vreemde omgeving ingedragen. Christus wordt hier niet voorgesteld als subject der Theologia unionis, maar als centraal subject der Theologia Viatorum.... iets wat, zoover ik weet, eenig is in de geschiedenis der gereformeerde Theologie. Ik zie niet hoe bij een consequent doortrekken van de hier aangegeven lijnen de wezenlijke onderscheiding tusschen Christus en de herboren menschheid te behouden is. Of het »ik" van Christus wordt gehandhaafd — maar dán is de herboren menschheid, op zich zelf beschouwd, een bewustlooze grootheid, zij heeft geen »ik" dan Christus' »ik". Of het realistisch geconstrueerde ik-bewustzijn der herboren menschheid wordt gehandhaafd — maar dán is er geen plaats in haar voor een persoonlijken Christus als haar generaal subject. Alleen op pantheïstischen weg is er aan het dilemma te ontkomen. Maar tot wat prijs! Christus staat als een soort natura naturans tegenover de herboren menschheid als een soort natura naturata. In wezenlijkheid echter verliest zich die onderscheiding in het *ex to kai ex tou.* Er gingen dan ook reeds stemmen op in onze theologische waereld die Dr. K. van pantheïsme beschuldigden. Men zij hiermede voorzichtig. Van bedoeld, van gewild pantheïsme kan, à priori geredeneerd, geen sprake zijn bij een denker, die zoo beslist opkomt voor het theïsme van Schrift en Belijdenis. Zijn er in de wijsgeerige constructien van zulk een man momenten, die bij logische ontwikkeling tot pantheïsme leiden, dan moeten ze als indringers gebrandmerkt worden en verwijderd door de stuwkracht van het theïstiesch beginsel. Een vonnis ter veroordeeling der geheele constructie leest er niet uit saam, wie gevoelde, wat raadsel het is, bij dieper indenken van de dingen, tot monisme te komen met behoud van de ethische grootheden, van de persoonlijkheid in God en mensch. Toch wachten wij van den theoloog, al treedt hij als encyklopaedoloog op het gebied der Wijsbegeerte, dat hij meer dan voor het eerste, voor het laatste interesse wake.

Mag hier nu niet van *model* sprake zijn? D. w. z. van een voorbeeld, hoe men, zulk een bedenking op het hart hebbende, die het publiek kan voordragen, ter broederlijke waarschuwing, zonder dat er van verdachtmaking of kwetsende uitlating ook maar sprake is.

Natuurlijk gaan we in ons weekblad op dit geding niet in.

Om met vrucht dit vraagstuk te bespreken, zou eerst dienen vast te staan, wat Pantheïsme is, in welke verhouding de *universalia* tot de *res* staan, d. w. z. de algemeene waarheden tot de verschijningen waarin ze uitkomen, en het subject in een organisch geheel tot de subjecten in zijn ledematen; en zooveel meer.

Zoolang dit alles niet haarfijn bepaald is, spreekt men bij zulk een discussie in het honderd.

Wat we daarom alleen willen doen, is op practisch en bijbelsche wijze, het belang aangeven van Dr. Kuypers voorstelling.

In tal van eeuwen zijn er in tal van landen allerlei theologen geweest, die gearbeid en gezwoegd hebben, *zonder van elkaar af te weten.* Toch blijkt daarna van achteren, dat uit aller verstrooiden arbeid allengs *zeker geheel* te voorschijn komt. Zekere bouw, die een fundament heeft, en vaste lijnen vertoont.

Die eenheid van fundament, die vaste lijnen moeten een oorzaak hebben. Die oorzaak kan alleen in een bewust wezen liggen. Waar een bouw te zien is schuilt een bouwmeester.

Die bouwmeester nu is het eenheids-subject dat den arbeid van de onderscheidene opperlieden, zonder dat zij het zelven wisten, beheerschte, niet alleen op het gebied der theologie, maar ook der wetenschap.

Hij nu die, buiten zonde gerekend, deze eenheid in aller denken en arbeid tot stand brengt, is op algemeen wetenschappelijk gebied God de Heere.